precej neredno, lahko sklepamo o trenutnih razmerah v državi. Če primerjamo obseg priročnikov in njihovo številčno rast, potem prav gotovo drži trditev, da je bila habsburška monarhija uradniška država, saj so zadnji priročniki obsegali tudi več kot tisoč strani. Uporabniki so zato nujno potrebovali zvezek s kazalom, da so se znašli v tej kopici podatkov. Razvoj upravnih kart za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorje od srede 18. stoletja do 1918 je predstavil Branko Korošec. Opozoril je na značilnosti te vrste kart in orisal njihov razvoj. Tudi to poglavje ima navedeno bibliografijo.

Drugi del priročnika sestavljajo bibliografije. V uvodu so razložene uporabljene kratice in navodila za uporabo, poleg tega pa še nahajališča navedene literature. Ob tem se je spet pokazalo, da je Kranjska izjema, ker hranijo te vrste literaturo v različnih knjižnicah v Ljubljani in ne na enem mestu, kot je to običaj na Štajerskem, Koroškem, v Gorici in v Trstu. Prav zato, ker je tu izjema, ki uporabniku otežuje delo, mislim, da bi bilo prav, če bi bila ob vsaki posamezni enoti navedena tudi njena signatura in podrobnejše nahajališče, ne le »Ljubljana«. To ne bi bilo težko, ker so ti podatki že zbrani Tudi bibliografija se drži načela, da najprej predstavi dela, ki so pomembna za vse področje monarhije, temu pa sledi nato podrobnejša bibliografija, ki je v okviru snovi, ki jo obravnava, razdeljena po deželah. Celoten drugi del priročnika je zato razdeljen na več velikih pregledno sestavljenih poglavij. Prvo poglavje je Bibliografija priročnikov o organizacijski strukturi. To je zatem razdeljeno na ožja poglavja, najprej o splošnih priročnikih, kjer so najprej omenjeni državni priročniki, nato poglavje o deželnih priročnikih, ki začenja s priročniki za Notranjo Avstrijo, potem pa se vrste posamezne dežele: Štajerska, Koroška, Kranjska, Trst, Istra, Gorica, Gradiška. Temu sledi poglavje o organizacijskih strukturah različnih področij, ki jih najdemo v koledarjih, adresarjih, vodnikih, spet urejeno po posameznih deželah. Drugo veliko poglavje v tej bibliografiji je posvečeno priročnikom za posamezna področja. Najprej so na vrsti upravna oblastva, tem sledijo avtonomna oblastva, nato so na vrsti občinski organi deželnih glavnih mest, policijska oblastva, finance, rudarska oblastva, pomorstvo, pravosodje, vojska in deželna bramba, šolstvo, zdravstvo, cerkvena oblastva, društva, gospodarstvo, železnica, plovba, pošta, telegraf, telefon. Tretje veliko poglavje nosi naslov Seznami in leksikoni krajev ter občin. Tudi tokrat so se držali načela, da so najprej predstavili celoto, nato pa so na vrsti posamezne pokrajine. Četrto poglavje govori o deželni topografiji, temu pa sledi še Bibliografija upravnih kart. Za hitrejše iskanje je priročnik opremljen še z različnimi kazali: z osebnim kazalom k bibliografiji priročnikov o organizacijski strukturi, osebnim kazalom k bibliografiji kart, poleg tega sta še stvarno in krajevno kazalo k upravni zgodovini, za zaključek pa še nekaj preglednih kart uprave iz let 1754, 1782—1790, 1803—1805, 1813, 1816—1822/25, 1825—1849, 1849.

Priročnik bo pomembno pomagalo pri preučevanju in iskanju virov in podatkov za omenjeno obdobje. Zelo pomembno je, da je dosledno pisan v treh jezikih, ki so bili uradno v rabi na posameznih področjih zgoraj omenjenih dežel. Sedaj se uporabnik lahko ogne pastem, ki prežijo nanj ob prevajanju iz nemške in italijanske terminologije. Tu je zbranih ogromno podatkov, potrebno pa je natančno in pozorno branje uvodnih poglavij, da si lahko s pridom pomagamo dalje. Od uporabnikovega znanja in njegovega načina spraševanja pa je seveda odvisno, koliko in kakšne odgovore bo našel.

Eva Holz

Sergij Vilfan, **Jugoslawien; Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte,** dritter Band, das 19. Jahrhundert, fünfter Teilband: **Südosteuropa,** dritter Teil; Veröffentlichung des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte, herausgegeben von Helmut Coing; C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1988, str. 325—470.

Kot izhaja že iz naslova eminentne zbirke, v kateri je delo izšlo, ne gre v pričujočem delu za narativni prikaz v naslovu zajete problematike, marveč v prvi vrsti za vire in literaturo, ki so neposredno ali posredno povezani z zgodovino zasebnega prava (glede na ustaljeno terminologijo zbirke sodita v pojem zasebnega prava civilno in trgovinsko pravo) na ozemljih današnje Jugoslavije za čas 19. stoletja. Kljub temu Vilfanovo delo ni le zbirka naslovov, marveč vsebuje tudi zelo tehtna in načelna, četudi krajša poglavja s sumaričnimi prikazi posameznih problemov oziroma vprašanj.

Delo (četudi gre tako po obsegu kot po vsebini in zgradbi za samostojno knjigo, je morda v tej zvezi smiselneje uporabljati izraz delo, ker gre pač le za del širšega priročnika) je razdeljeno na uvod in dva dela s po štirimi poglavji. V uvodu (str. 325 do 328) obravnava avtor glavne značilnosti pravnih območij, na katera se je med

obema vojnama delila kraljevina SHS oziroma Jugoslavija in historično ter državnopravno ozadje njihovega nastanka.

Prvi del knjige (str. 329—388) je v celoti posvečen starejši zgodovini zasebnega prava obravnavanih območij. To z ozirom na naslov nekoliko preseneča. Opozoriti pa je treba, da zbirka v zvezkih, ki obravnavajo starejša obdobja, sploh ni upoštevala zgodovine zasebnega prava jugovzhodne Evrope. Ko bi bil avtor skladno z naslovom obravnaval le preteklo stoletje, bi njegove navedbe v mnogočem obvisele v zraku. Edino pravilno je torej, da je v svojem prispevku posegel nazaj ter s tem dokaj uspešno zapolnil vrzel, ki jo je pravzaprav treba pripisati nekoliko nerodni redakciji zbornika. Prvi del Vilfanovega dela je zato retrospektiven. V prvem poglavju tega dela obravnava avtor razvojne stopnje držav in pravnih sistemov. Vprašanju kontinuitete in diskontinuitete sledi pregled diferenciacije po posameznih državah v času med 8. in 13. stoletjem. Za tem obravnava avtor nastanek novih velesil in težnje po poenotenju prava v času od 14. do 17. stoletja (nemško cesarstvo in Habsburžani; mestne avtonomije, zlasti Benetke in Dubrovnik; podeželske avtonomije; Hrvatska in Slavonija; Srbija; Turčija; obramba proti Turkom in Vojna krajina) ter (pravne) posledice uspehov absolutne države Habsburžanov pri potiskanju Turkov z današnjega jugoslovanskega ozemlja v 18. stoletju.

Drugo poglavje prvega dela je posvečeno pravnim virom civilnega prava na ozemlju današnje Jugoslavije do nekako leta 1800. Avtor jih obravnava tako z vidika njihovih regionalnih značilnosti kot z vidika posameznih zvrsti (listine, urbarji, deželni privilegiji, mestni in podeželski statuti, vaško pravo, Dušanov zakonik, tripartit, sklepi hrvatskega sabora, recepcija rimskega prava, policijski redi, gorsko pravo, pravo v vojni krajini, turški pravni viri itd.) in zbirk (npr. zbirke notarskih listin itd.). Poleg izdaj najpomembnejših virov navaja tudi njihove važnejše prevode in literaturo, ki jih obravnava. Sledi pregled virov in literature po posameznih pravnih področjih (osebno in družinsko pravo, dedno pravo, premoženjsko pravo, delovno pravo, obrtno in trgovinsko ter pomorsko pravo). Med njimi ima posebno mesto agrarno pravo; v njem so se namreč v dobi fevdalizma značilno prepletale norme osebnega, rodbinskega in premoženjskega prava.

Tretje poglavje prvega dela obravnava civilno pravosodje, pravdni postopek in advokaturo, četrto pa pravno znanost in pravni pouk na ozemlju (oziroma v zvezi z ozemljem) današnje Jugoslavije do nekako leta 1800.

Podoben razpored snovi ima drugi del knjige (str. 389—467), le da je posvečen času od začetka preteklega stoletja pa do konca prve svetovne vojne. Prvo poglavje drugega dela je namenjeno razvoju držav in pravnih redov: pregledu razmer v Napoleonovem času sledita kratek pregled socialnih sprememb in sprememb v teritorialni strukturi.

Drugo poglavje obravnava razvoj zakonodaje. Razdeljeno je na pet podpoglavij. V prvem povzema avtor tendence razvoja od običajnega k postavljenemu pravu oziroma vprašanje avtonomnega in centralnega prava; v drugem obravnava uradne liste in uradne zbirke zakonov po posameznih območjih; tretje podpoglavje pa je namenjeno civilnim kodifikacijam (Code Civil, ODZ, Građanski zakonik za knjažestvo srbsko, turški Meçelle in šeriatsko pravo, Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru) in njihovemu razmerju do običajnega prava oziroma vprašanju območij brez kodifikacij. Posebej so z regionalnega vidika obdelane kodifikacije trgovinskega prava (četrto podpoglavje) in pravna ureditev posameznih pravnih področij (osebnega in družinskega prava, velike družine in zadruge, prava zakonske zveze, dednega prava, premoženjskega prava, zlasti agrarnih razmerij, stvarnega prava, zakonodaje v zvezi z zemljiško knjigo, obligacijskega prava, posameznih področij gospodarskega prava, pomorskega prava ter delovnega prava in prava socialne varnosti — peto podpoglavje). Pri vsakem od naštetih podpoglavij so posebej navedeni viri in literatura.

Tretje poglavje drugega dela je v celoti namenjeno obravnavi civilnega sodstva. Pregledu organizacije pravosodja po posameznih območjih sledita navedba zbirk sodnih odločb in pregled razvoja civilnega in sorodnih postopkov. Zadnje podpoglavje tega poglavja obravnava advokaturo in notarsko službo.

Podobno kot v prvem delu je tudi zadnje poglavje drugega dela posvečeno pravnemu študiju in znanosti zasebnega prava. Avtor posebej obravnava nastanek in razvoj pravnih revij na ozemlju današnje Jugoslavije do konca prve svetovne vojne.

V dodatku najdemo pregled sistemov in pregledov, ki so nastali po letu 1918 ter prihajajo v poštev kot sekundarna literatura, pregled bibliografij (splošnih, pravnih, zgodovinskih in pravnozgodovinskih, kot tudi pregledov virov in literature) ter na koncu še pregled pravnih priročnikov, leksikonov, slovarjev in terminologij.

Obravnavano delo je, kot je bilo povedano že na začetku, pregled pravnozgodovinskih virov in literature, ne pa narativni vsebinski prikaz zgodovine zasebnega prava na območjih današnje Jugoslavije. Tekstovni del služi zato predvsem kot razmejitev snovi in kot uvod k bibliografskim navedbam. Omejeni obseg, izredna raznolikost ter ogromen časovni razpon obravnavane problematike, kot tudi dejstvo, da knjiga nima opomb (le-te ne le, da ne bi bile smiselne — glede na to, da je bistvo

Vilfanovega dela prav v navajanju virov — marveč bi tudi odstopale od izvedbe večine ostalih prispevkov) so okoliščine, ki so dodobra otežile in zapletle pisanje narativnih delov pričujoče knjige. Kratko in koncizno besedilo, ki naj na splošno povzame vse značilnosti določenega obdobja, pravnega področja ali pravne ureditve je veliko teže napisati kot pa monografijo, v kateri lahko avtor svoja stališča pojasni oziroma svoje preveč splošno zveneče ugotovitve relativizira s primernimi pojasnili v opombah. S tega vidika je Vilfanov tekst vreden vsega občudovanja: kratko in jedrnato pove vse tisto, kar je za konkretno vprašanje nujno in neobhodno. S svojo koncizno jasnostjo in izčrpnostjo deluje na bralca naravnost osvežilno, saj je danes ob splošnem poveličevanju kvantitete tak stil pisanja žal že vse večja redkost in ga nekako nismo več vajeni.

Če smo rekli, da je tako obsežno snov težko zadovoljivo opredeliti s kratkimi uvodi k posameznim vprašanjem, potem je zbiranje virov in literature o tako raznoliki ter časovno in prostorsko razdrobljeni problematiki več kot garaško delo. Pri tem ne gre le za težave v zvezi z večkrat zelo birokratskim delovanjem nekaterih knjižnic in za nezanesljivost navedb v delih različnih avtorjev, kar je avtorju, kot priznava v redakcijski opombi na začetku knjige, delalo več preglavic kot je bil pričakoval, marveč predvsem za minuciozno naravo in fizični obseg dela (za eno samo bibliografsko navedbo je npr. večkrat potrebno obiskati ali pismeno konsultirati tudi po nekaj knjižnic; najmanjša napaka pri bibliografski navedbi lahko povsem izniči njeno uporabnost), kot tudi za načelni problem izbire in kriterijev zanjo. Zlasti zadnje je za celotno delo kajpak ključnega pomena. V zvezi s tem navaja avtor v že omenjeni opombi naslednja izhodišča za uvrstitev virov in literature v pričujoče delo: 1. glede držav, katerih glavno območje je ležalo izven meja današnje Jugoslavije (Bizanc, Avstrija, Ogrska, Benetke, Turčija), so bile uvrščene v knjigo le navedbe, ki so se nanašale na ozemlje današnje Jugoslavije (npr. prevodi pomembnih zakonov, regionalni uradni listi, sodelovanje pravnikov z območja današnje Jugoslavije pri pripravi zakonov, posebna zgodovinska literatura itd.); 2. pri izbiri starejših člankov v revijah je bila odločilnega pomena pogostost njihovega navajanja v literaturi; 3. zaradi narave publikacije oziroma zbirke, v kateri je izšla, so imeli pred članki, ki so izšli v jezikih jugoslovanskih narodov, prednost tisti članki, ki so izšli v zahodnoevropskih jezikih; 4. avtor izrecno poudarja, da uvrstitev v publikacijo ni posledica vrednostne sodbe o posameznem članku, prispevku ipd.

Pri zaporednem navajanju posameznih območij v posameznih poglavjih knjige se avtor, kot navaja, ni držal kake vnaprejšnje, mehanične razporeditve. Glavno vodilo sta mu bili preglednost in jasnost, ki jima je podredil geografski, kronološki in abecedni vrstni red oziroma vrstni red glede na vzročno povezavo. Pri navajanju literature znotraj posameznih skupin se je držal kronološkega vrstnega reda.

Avtor se je pri časovnem razmejevanju obeh obdobij zavestno izogibal socialnozgodovinskim kriterijem, saj bi bili rezultati bistveno različni za različna območja današnje Jugoslavije. Zato je kot časovno mejo vzel leto 1800 oziroma čas okrog tega leta. Takrat so se po eni strani tudi na ozemlju današnje Jugoslavije dokončno pokazali učinki državnopravnih sprememb, do katerih je pred tem prišlo v Evropi, hkrati pa so se v tem času pojavile prve velike civilne kodifikacije, kar je zopet vplivalo na obravnavana območja.

Pričujoči prikaz nima niti najmanjše ambicije, soditi o Vilfanovem delu. Glede na naravo dela bo namreč lahko dala dokončno sodbo o njem šele dolgotrajnejša praktična uporaba. Vilfanova knjiga namreč ni navadna pravnozgodovinska knjiga, marveč pravnozgodovinski priročnik, orodje torej, ki lahko pokaže vse svoje kvalitete šele pri nadaljnjem delu. Kljub temu ne bo pretirano, če že na temelju branja Vilfanove knjige rečemo, da smo dobili z njo izredno pomembno in uporabno orodje, ki bo nepogrešljiv spremljevalec vsakogar, ki se bo poslej ukvarjal s pravno zgodovino, še zlasti z zgodovino zasebnega prava na ozemljih današnje Jugoslavije. Na to kaže nenazadnje tudi uvrstitev v že omenjeno ugledno zbirko, kar je hkrati tudi veliko priznanje slovenskemu znanstveniku. Tovrstne zbirke namreč vabijo k sodelovanju le najeminentnejše predstavnike stroke, pri čemer je pogoj za sodelovanje poleg nadpovprečne strokovnosti tudi brezhibno obvladovanje jezika, v katerem izhaja zbirka. Akademik Vilfan združuje oboje. V resnici je težko reči, kaj je vredno večjega občudovanja: suvereno in kleno podajanje snovi, ki priča o izjemno širokem znanju, ali jezik, ki v nobenem detajlu ne izdaja Nenemca. Kljub vsemu temu delo v domovini ni bilo opaženo. Deležno ni bilo niti pozornosti, ki jo namenjajo javna občila rutinsko sklenjeni pogodbi kake naše delovne organizacije s tujim partnerjem (da ne govorimo o kakem športnem tekmovanju naše ekipe v tujini). To pa žal zopet priča o našem zapiranju vase in o pretežni vezanosti naše (strokovne) javnosti na slovensko ter eventualno srbohrvatsko pisane prispevke.

Janez Kranjc